

Nijlen - Varenheuvel : Laat-Pleistocene en Holocene occupaties in fluviatiele context uit de vallei van de Kleine Nete

Philip VAN PEER, Erwin MEYLEMANS, Marijn VAN GILS & Arne VERBRUGGE

Samenvatting

Naar aanleiding van oppervlaktevondsten in de vallei van de Kleine Nete te Nijlen werd in 2006 en 2007 verder prospectie- en beperkt opgravingswerk uitgevoerd. Dit leverde een gestratificeerde site op waarvan één fase in het laatmesolithicum gedateerd werd. Daarnaast werd een aanzet gegeven voor een ruimer geomorfologisch en chronostratigrafisch referentiekader voor de oostelijke Vlaamse Vallei.

Trefwoorden: Antwerpen (B), Nijlen, laatmesolithicum, Kleine Nete, Vlaamse Vallei, prospectie, opgraving, geomorfologie.

1. Inleiding

De vindplaats werd in 2004 gemeld door de heer Ferdi Jacobs. Ze werd, samen met nog een tiental vindplaatsen in de buurt, door hem via veldkartering aangetroffen in het midden van de jaren '90. In 2005 stelde hij de integrale collectie steentijdartefacten van deze karteringen ter beschikking voor een detailopname in de Centrale Archeologische Inventaris. Op de meeste van deze vindplaatsen bleken vooral mesolithische en een aantal middenneolithische artefacten voor te komen. Ze zijn opvallend te relateren aan ruwweg oost-west georiënteerde dekzandruggen, ongeveer een meter uitstekend boven de alluviale vlakte van de Kleine Nete (ca. 7 tot 8 m taw), te herkennen op zowel het DHM Vlaanderen (fig. 1) als de bodemkaart (als zones met zandige textuur, podzolontwikkelingen en een betere drainage dan de omgeving). Andere steentijdsites uit deze omgeving, eveneens op deze ruggen gelegen, werden gerapporteerd in de buurt van de 'hoeve Grimon' (Swiggers, 1986: 39-44).

Eén van de vindplaatsen van Jacobs (onderwerp van dit rapport) paste echter niet in dit patroon. Het ensemble bestond uit een 10-tal artefacten, gelegen op een maïsakker (nu braakliggend) in een laaggelegen terrein (ca 6,3 m taw). De site ligt net ten noorden van de huidige Kleine Nete en ten zuiden van het Netekanaal en een nu verdwenen waterloop, die nog zichtbaar is op historische kaarten (fig.1). Op een regionale schaal is de site gelegen in een brede valleivloer met confluentiezone van Aa en Kleine Nete, aan de oostelijke rand van de Vlaamse Vallei. Over twee van deze artefacten was onze initiële mening dat ze van middenpaleolithische ouderdom konden zijn (Van Peer et al., 2007). De versheid van de artefacten deed daarbij vermoeden dat in deze zone

zich relatief goed bewaarde contexten uit deze periode konden bevinden.

De onderzochte zone is gelegen op de percelen kadastraal gekend als behorende tot de gemeente Nijlen, 4^e afdeling, sectie A, 37c & 38.

2. Het terreinonderzoek 2006 en 2007

Na een eerste verkennend booronderzoek in het voorjaar van 2006, werd besloten dat er voldoende gronden waren om deze locatie verder te testen aan de hand van proefputten en -sleuven (fig. 2). De hoofddoelstelling van dit terreinonderzoek uitgevoerd in de zomer van 2006, was te komen tot een begrip van de stratigrafische en paleo-landschappelijke situatie en de positie van de prehistorische occupatie daarin. Onze eerste bekommernis tijdens dit voorbereidend onderzoek was een verklaring te vinden voor het feit dat vermeend pleistoceen archeologisch materiaal zich in deze vallei-context aan de huidige oppervlakte manifesteerde, zonder enige indicatie van recente diepte-verstorings ter plaatse. Op basis van de resultaten van dit voorbereidend onderzoek werd een model over de paleo-landschappelijke ontwikkeling geformuleerd (Van Peer et al., 2007) dat werd getest door middel van een opgraving in 2007.

Volgens de bevindingen van de diepte-prospectie in 2006 was het prehistorisch materiaal stratigrafisch geassocieerd met een relatief grove zand-afzetting die plaatselijk een duidelijke geulstructuur vertoonde. Daar gebleken was dat deze afzetting slechts in het noorden en westen van het onderzochte perceel bewaard was gebleven, werden hier in augustus 2007 drie grote opgravingsvlakken aangelegd door het machinaal afhalen van de bouwvoor (fig. 2). Deze sleuven werden georiën-

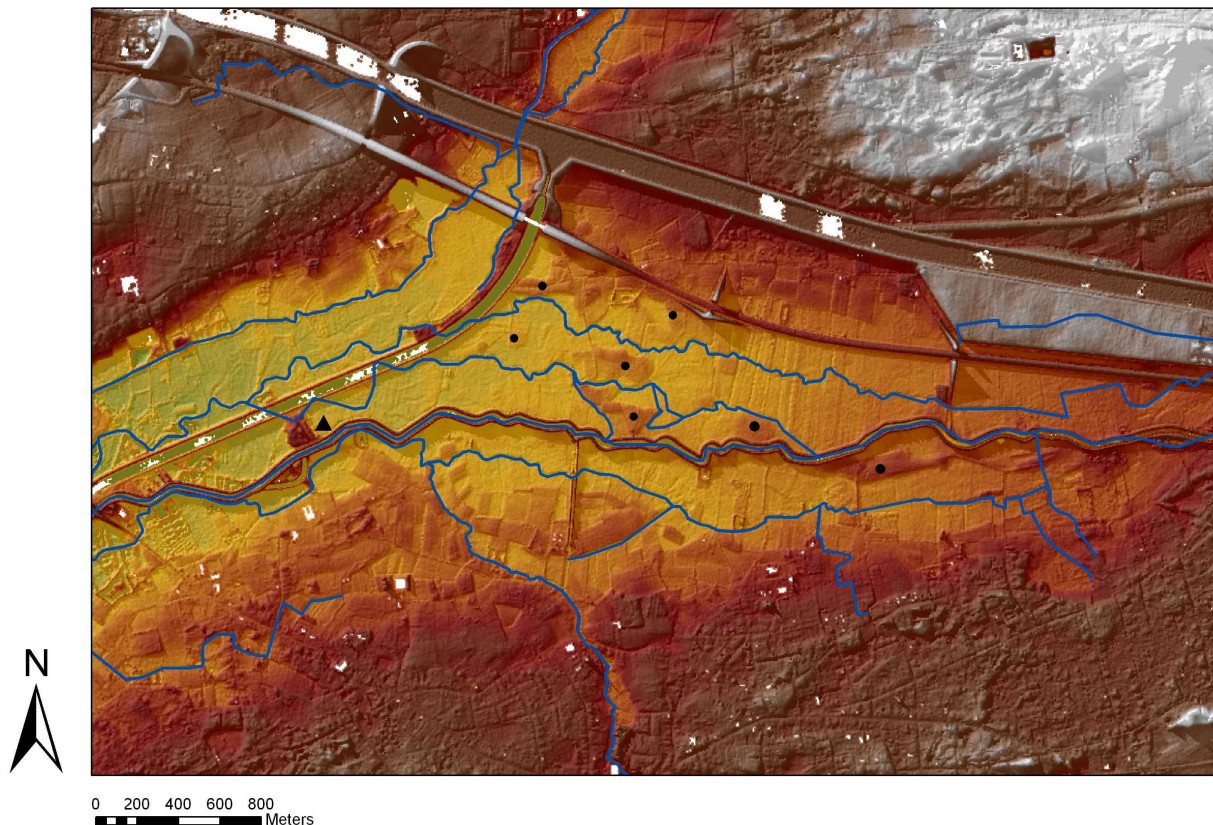

Fig. 1 – Situering van de site (driehoek) en andere steentijdvindplaatsen uit de buurt (cirkels), gerapporteerd door F. Jacobs. Projectie op combinatie kleurschaal en hillshade model (20 x vergroting, azimut 315°, lichtinval 30°) van DHMV, en gedeeltelijk gereconstrueerd waterlopenpatroon op basis van historische kaarten (*Dépot de la guerre*, omstreeks 1870).

teerd volgens het in 2006 gebruikte gridsysteem waarvan de basislijn van 353° samenviel met de oostelijke grens van het onderzochte perceel. We dienen op te merken dat de toenmalige proefsleuven 2006/I, II en III nog niet volgens dat conventionele grid uitgezet zijn, evenmin als de proefputten A-I.

Proefsleuf 2006/I werd verbreed en verder doorgetrokken in zuidelijke richting, met de bedoeling een transect doorheen het centrale interfluvium (zie Van Peer *et al.*, 2007) tot stand te brengen. Om de profielopbouw over een zekere diepte te kunnen bestuderen werd langs deze sleuf een bemalingsinstallatie ingeplant tot op een diepte van 1,5 m onder de oppervlakte. De stratigrafische situatie in de zuidelijke zone van het onderzochte perceel die in 2006 voornamelijk onduidelijk was gebleven, werd nader bekeken met een aantal boringen en een machinaal uitgegraven proefput (2007/IV). Tenslotte werd ook een nieuwe proefsleuf geopend op het noordelijke aangrenzende perceel (2007/II).

Bij het machinaal aanleggen van opgravingsvlak 2007/2, dat nadien verder volgens een Wheeler-grid in blokken van 4 m² werd opgegraven, kwamen in de zone rond 45 m West meteen artefacten voor op de grens

tussen de bouwvoor en het *in situ* sediment. Dit laatste was in de in die zone gelegen profielen van 2006 geïdentificeerd als de zogenaamde *brokkelige leem* (BL), i.e. een sterk humushoudende gele leem met concreties van ijzeroxide. De waarschijnlijke positie van archeologisch materiaal in die stratigrafische eenheid was totaal onverwacht en een eerste indicatie dat het model van 2006 aan belangrijke modificaties toe zou zijn.

De opgraving van vlak 2007/2 werd dan ook in deze zone gestart en gaandeweg uitgebreid in westelijke en oostelijke richting. Uit enkele testputten in vlakken 2007/1 en 3 was al snel gebleken dat de stratigrafische eenheden waarin het archeologisch materiaal zich kon bevinden hier afwezig waren. Deze vlakken werden bijgevolg enkel opgeschaafd tot op het substraat (cfr. *infra*), zonder dat hierbij archeologisch materiaal werd aangetroffen.

3. Stratigrafie en *paleotopografie*

We beperken ons hier tot een elementaire beschrijving van de sequentie van landschapsvormende

fenomenen zoals ze uit de stratigrafische opbouw blijken en van de momenten waarop menselijke groepen in deze landschappen aanwezig waren. Het is na de opgravingscampagne inderdaad duidelijk dat we hier te maken hebben met een gestratificeerde site met minstens twee occupatie-periodes. Verderop zal echter blijken dat erosieve processen bijzonder nefast zijn voor deze contexten.

3.1. Het substraat

Over het hele terrein, behalve in het uiterste noorden, worden op een diepte van <1 m blauwgrijze gelaagde zanden bereikt (fig. 4:II). Deze schijnen in geulen van een aanzienlijke amplitude voor te komen die ingesneden zijn in homogene, grove blauwe zanden (fig. 4:I). Ondanks de evacuatie van het grondwater via bemaling, bleek het onmogelijk om deze zanden over een diepte van >0,5 m aan te snijden. Hierdoor blijven we in het ongewisse over de ruimschaliger dispositie van deze geulen, in het bijzonder of deze in een patroon van kruisgewijze intersectie voorkomen. Niet alleen het afzettingproces maar ook de chronostratigrafische positie van deze afzettingen blijft onduidelijk. Het is

hoe dan ook duidelijk dat deze zanden de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei quasi tot zijn huidige hoogte hebben opgevuld en dat de top ervan een golvende morfologie vertoonde die nadien opgevuld en uitgevlakt is door recentere afzettingen. Op basis van onze stratigrafische waarnemingen tot dusver kunnen we rekening houden met axiaal georiënteerde ruggen die tot + 1 m boven het omringende landschap uitstaken. Centraal op het onderzochte perceel bevindt er zich een dergelijke zandrug. In de huidige morfologie is deze onzichtbaar, maar het actuele kadastrale plan vertoont een eigenaardige perceelsgrens die mogelijk bepaald is door de aanwezigheid van deze rug tot in recente tijden (fig. 2). Het toponiem *Varenheuveld* is in dit verband eveneens significant. In deze zone heeft de top van de blauwgrijze zanden een uitgesproken gley-ontwikkeling ondergaan (cfr. Van Peer *et al.*, 2007).

3.2. De “rode” depressies

Zoals hierboven reeds aangegeven, menen we onze eerdere opinie dat de depressies in het blauwgrijze substraat het gevolg waren van een erosiefase en dat, bijgevolg, de latere opvullingssedimenten disconform

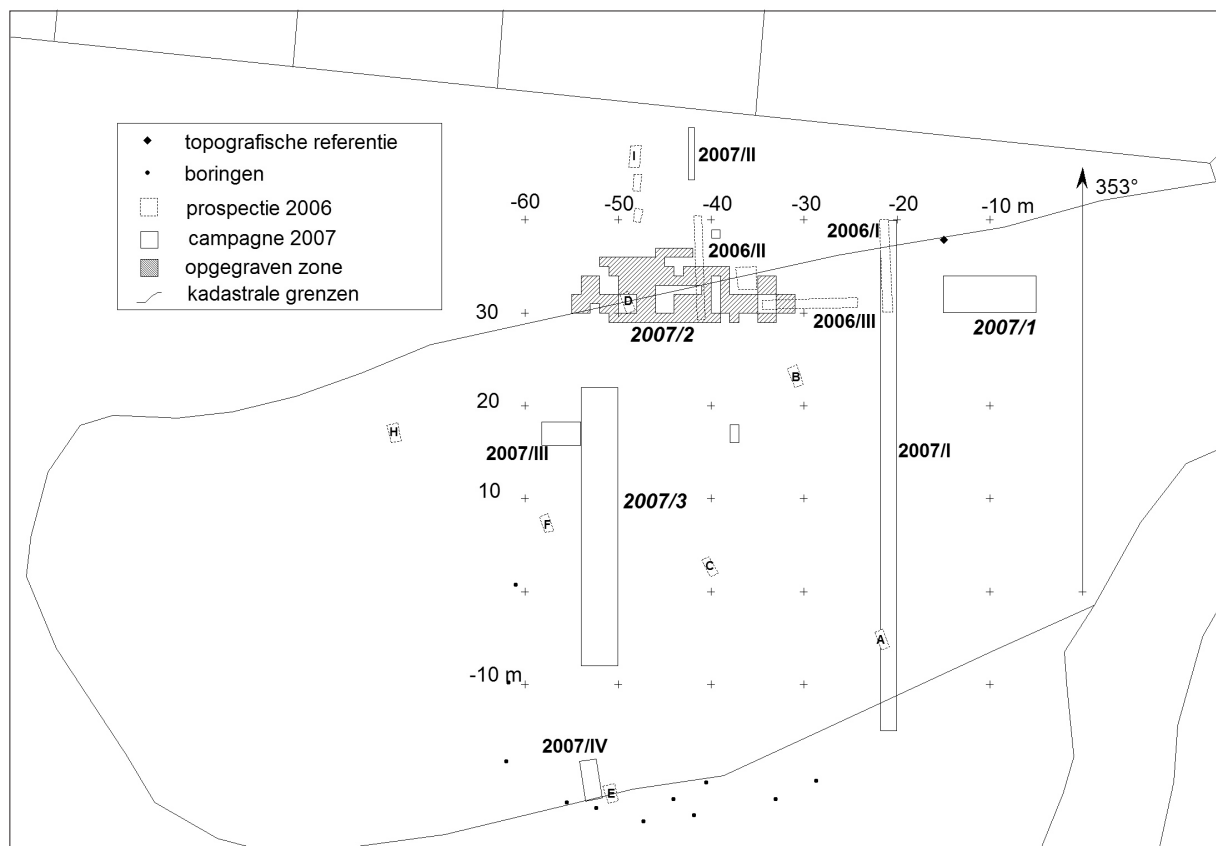
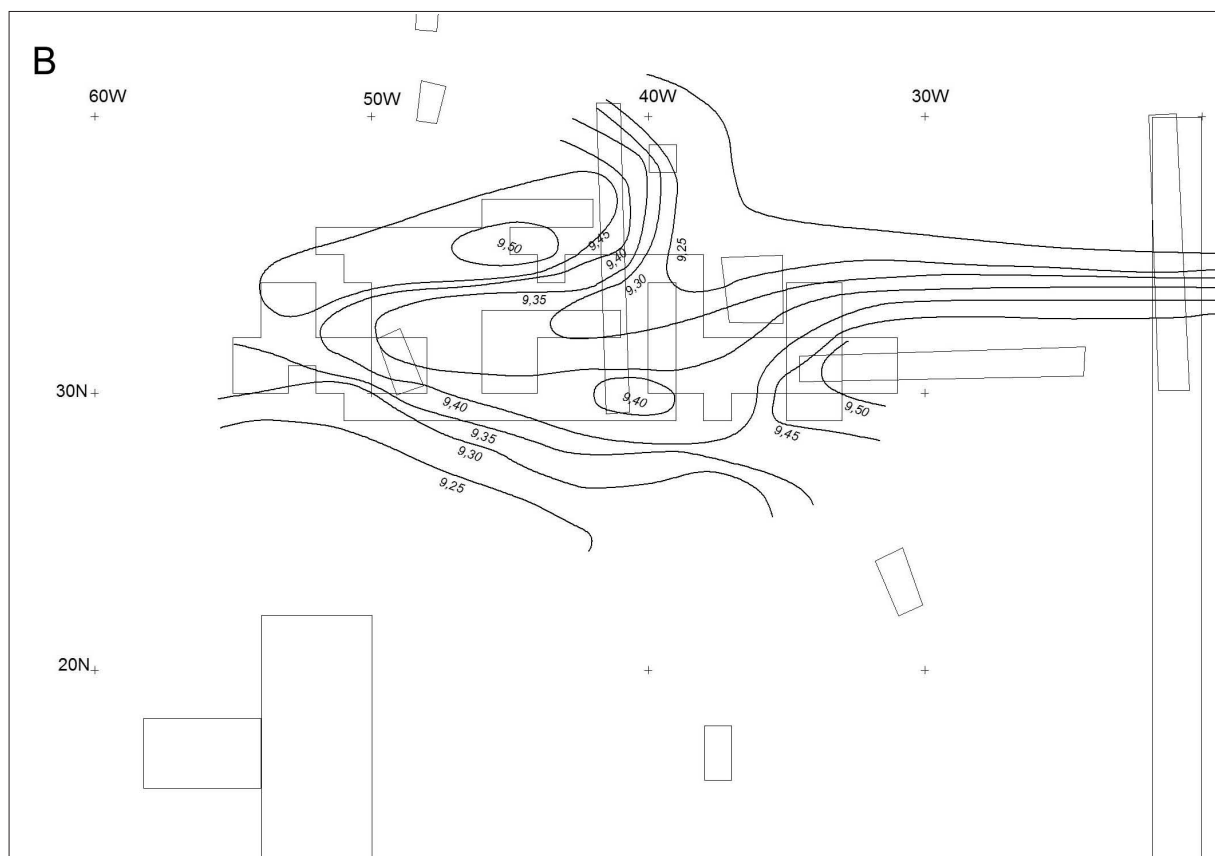
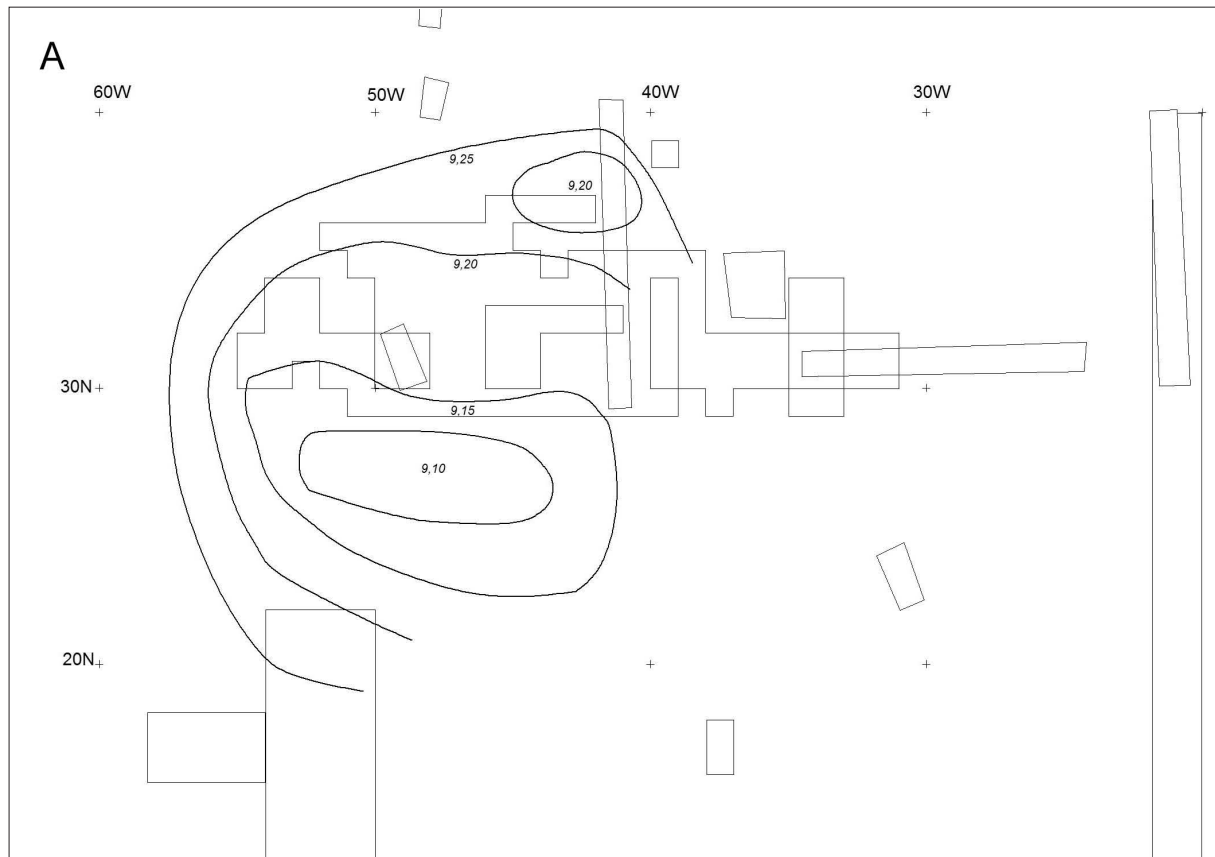

Fig. 2 – Situatieplan van de in 2006 en 2007 opengelegde zones.

op dit substraat liggen, te moeten herzien (zie Van Peer *et al.*, 2007). De aard van het contact tussen het substraat en de jongere sedimenten duidt eerder op de continuïteit van het afzettingsproces (fig. 4:III). Zo wordt bijvoorbeeld nooit de aanwezigheid van zelfs maar geïsoleerde grintjes op het contact geobserveerd. Deze latere opvullingen van bestaande depressies bestaan uit fluviale afzettingen die graderen tussen zand en klei en die over het algemeen sterk geoxideerd zijn. Op het contact met het substraat bemerken we trouwens een bijzonder uitgesproken neerslag van ijzeroxide.

In de eerste fase van deze opvulling worden grove wit-groene zanden met kleiige inclusies afgezet. Op sommige plaatsen ligt deze klei continu op de basis van de depressies en is afgedekt door het zand. Hierboven volgt een lemige afzetting (RL1), gevolgd door groenige zanden en vervolgens opnieuw een leem van oranje-rode kleur (RL2). Bovenaan deze sequentie vinden we tenslotte op verschillende plaatsen een homogeen, gesorteerd zand met sterke oxidatie. Vermoedelijk is dit zand van eolische origine en vertegenwoordigt het een fase waarin de morfologie van het oude landschap grotendeels uitgevlakt werd.

De altimetrie van de basis van deze gehele afzettingssequentie toont ons zeer duidelijk de aanwezigheid van een oorspronkelijke depressie in het substraat van de blauwgrijze zanden (fig. 3:A). Volgens de indicaties van de boringen en van proefput 2007/IV moeten we ook in het zuiden van het terrein rekening houden met het voorkomen van een dergelijke depressie. De westelijke boringen anderzijds wijzen op de aanwezigheid van een dik pakket zand onder de bouwvoor. Nieuw terreinwerk is hier een noodzaak.

Bijzonder belangrijk voor de chronostratigrafische positie van deze opvullingssequentie is de observatie van cryoturbate structuren. In de lemige afzetting RL2 zijn een aantal duidelijke vorstwiggen aanwezig die opgevuld zijn met zand. Even significant is de aanwezigheid van vorstbreuken op een aantal artefacten, die suggereren dat de oorspronkelijke stratigrafische positie ervan in deze vullingssequentie moet gesitueerd worden. Vele van deze artefacten vertonen trouwens een sterk uitgesproken roodachtige patina, die in dezelfde richting wijst. Sommige vorstbreuken zijn posterieur aan die patina-ontwikkeling. Dit alles is een duidelijke indicatie dat de opvulling van de depressies minstens anterior moet zijn aan de Jonge Dryas en dat een menselijke occupatie penecontemporain in deze periode moet gesitueerd worden.

3.3. De “ witte ” geul

Waarschijnlijk het belangrijkste inzicht dat in de opgravingscampagne van 2007 bereikt werd, is dat de afzetting van het wit grof zand (WZ) dient losgekoppeld te worden van de opvulling van de ‘rode’ depressies (fig. 4:IV). De studie van de profielen in de opnieuw opgelegde sleuven 2006/I en 2006/II bleek hiervoor cruciaal. Eerder was hier reeds geobserveerd hoe het blauwgrijze gelaagde substraat waarvan de top zich hier op grotere diepte (1,5 m) onder de huidige oppervlakte bevindt, afgedekt werd door een sequentie van venig en zandig materiaal met een opvallende concentratie van vivianiet. Op haar beurt werd deze bedekt door een dik pakket zand waarvan toen de bleke kleur als een pedogenetisch fenomeen werd geïnterpreteerd (Van Peer *et al.*, 2007). De expositie van het oost-profiel van sleuf 2006/I over een grotere lengte en diepte heeft nu duidelijk gemaakt dat dit zand sedimentair van aard is en hoogstwaarschijnlijk continu met WZ dat meer zuidelijk bovenop de invulling van de “ rode ” depressie voorkomt.

Het contact tussen de blauwgrijze gelaagde zanden aan de basis en het venig/zandig materiaal toont zich duidelijk anders dan het hierboven beschreven contact van het substraat met de ‘rode geul’-opvulling. Het laat zich in de eerste plaats veel scherper aflijnen; de fossiele wortels die vanuit de basis van de ‘rode geul’-vulling doordringen in het blauwgrijze substraat en die tengevolge van de sterke oxidatie van het contact eveneens geoxideerde randen vertonen, zijn nu geheel afwezig. Het is met andere woorden duidelijk dat er hier een insnijding heeft plaatsgegrepen, waarna een aldus uitgeschuurde geul of meander opnieuw opgevuld is. De laatste opvullingsfase van deze ‘witte’ geul is vertegenwoordigd door het grof wit zand dat ook buiten de hoofdgeul, op de hogere topografie in het zuiden aanwezig is. De ruimtelijke dispositie van de basis van deze afzetting doet vermoeden dat er zich in het eolisch zand dat de oude topografie had afgedekt, een erosiegeul heeft gevormd waarin het WZ vervolgens ook is afgezet (fig. 3B).

Zoals gezegd bestaat het onderste gedeelte van de opvulling van de witte geul uit een gelaagde opeenvolging van zandig en venig materiaal. In noordelijke richting wordt het aandeel van het veen groter en krijgen we soms te maken met een aaneengesloten, dik veenpakket. Een AMS-analyse van dit veen levert een ouderdomsbereik tussen 5200 en 4930 cal BC (2 sigma) op (Beta-234395). Het palynologisch onderzoek uitgevoerd door K. Deforce tijdens de campagne 2006 had reeds in dezelfde richting gewezen (Van Peer *et al.*, 2007). Geheel onverwacht werd er in deze opvulling, gestratificeerd in een dun kleig laagje tussen venige bandjes, archeologisch materiaal gevonden waarop we zonder enige twijfel deze datering kunnen betrekken. Deze artefacten zijn uitermate vers. Omwille van de beperkte oppervlakte die tot nu toe

Fig. 3 – (links) Nijlen–Varenheuveld. A: Overlay van de topografie van de ‘rode depressie’-basis op het opgravingsplan. B: Overlay van de topografie van de WZ-basis op het opgravingsplan

werd opgegraven, kan niet bepaald worden in hoeverre we hier met een primaire context te maken hebben, dan wel met materiaal dat uit een hoger en zuidelijker gelegen looppniveau herwerkt is.

3.4. De Laat-Holocene ontwikkeling

Het contact tussen WZ en het bovenliggende sediment is over het algemeen scherp afgetekend, hoewel het in sommige profielen door posterieure bioturbaties vervaagd is (fig. 4:V). Zelden echter is WZ volledig geërodeerd wat er op wijst dat de afzetting van deze volgende eenheid grotendeels conform is. In de westelijke zone van opgravingsvlak 2007/2, is deze nieuwe afzetting een gele, humusrijke leem die ijzerconcreties bevat (BL). Het is voornamelijk in deze laag dat in de zone 30-34 Noord /40-48 West het archeologisch materiaal voorkwam. Het lijkt zich bijzonder te concentreren op de plaatsen waar deze BL in kleine geultjes zijn grootste dikte bereikt.

In het oosten, vooral in sleuf 2007/1, is de BL eenheid nagenoeg afwezig. Deze nieuwe afzettingsfase wordt er vertegenwoordigd door een grijsig zandig en sterk humeus sediment met een bijzonder uitgesproken aanwezigheid van gerolde ijzerconcreties. In het oost-

profiel van deze sleuf is duidelijk te zien hoe het erosief contact in noordelijk richting daalt en zich dus verder ontwikkelt op de 'witte' geul-vulling.

Bovenaan, zowel in het westen als in het oosten, bestaat de top van de opvulling van deze recentere geul vaak uit een rode klei met eveneens een humuscomponent. Plaatselijk komen er in deze opvullingssequentie kleine geultjes opgevuld met wit zand voor. Een dergelijk geultje is mooi geattesteerd in het oostprofiel van sleuf 2007/1. Aan de basis hiervan werd in 2006 een onregelmatige kling in Wommersom kwartsiet gevonden (fig. 6:3). Ondermeer op basis hiervan werd - verkeerdelijk - gemeend dat de stratigrafische positie van het materiaal aan de basis van WZ te situeren was. Nu blijkt echter dat het hier zeer waarschijnlijk om een herafgezet WZ gaat, met archeologisch materiaal eveneens in secundaire context (fig. 4:Vb). Een AMS-datering van een kleine fractie organisch materiaal dat vanonder de kling werd gerecupereerd, leverde een resultaat op tussen 1000 en 820 cal BC (Beta-218687). Dit zou deze erosie- en opvullingsfase in de late bronstijd kunnen situeren. Dat deze afzettingen dan voor een gedeelte van colluviale aard zouden kunnen zijn, gezien het sterk humeuze karakter ervan, is niet ondenkbaar. De aanwezigheid van twee gevleugelde pijlpunten in het BL-sediment in opgravingsvlak 2007/2 is in dit verband ook te noteren.

Een verder gevolg van de identificatie van dit wit zand in het geultje als herwerkt WZ is dat het *in situ* WZ in deze zone van het profiel volledig weggeërodeerd is door de recentere 'bronstijd'-geul. Bijgevolg is er geen stratigrafische continuïteit meer tussen het witte zand bovenaan de 'witte' geul in het noorden en het WZ hogerop in het zuiden. In principe kunnen dit twee aparte stratigrafische eenheden zijn. Alles duidt er echter op dat ze wel degelijk continu zijn. Dit is één van de kwesties die het verdere onderzoek op deze plaats zal moeten oplossen. Net zoals in het westen van opgravingsvlak 2, komt ook in de zone 30-34 Noord/20 West archeologisch materiaal voor in de onderste, hier sterk humeuze opvulling van de "bronstijd"-geul.

Op het noordelijk aangrenzende perceel dat nooit geploegd is geweest, observeren we hoe een geel lemig-zandig alluvium bovenop dit sterk humeuze materiaal voorkomt. Het contact verloopt erg onregelmatig en zou kunnen doen vermoeden dat we hier met een afgedekte oude bouwvoor te maken hebben. Ook hierover dient toekomstig onderzoek duidelijkheid te brengen.

4. De occupatie-fasen en het archeologisch materiaal

Daar het archeologisch materiaal nog nauwelijks bestudeerd is, kunnen we hier slechts enkele voorlopige indicaties geven.

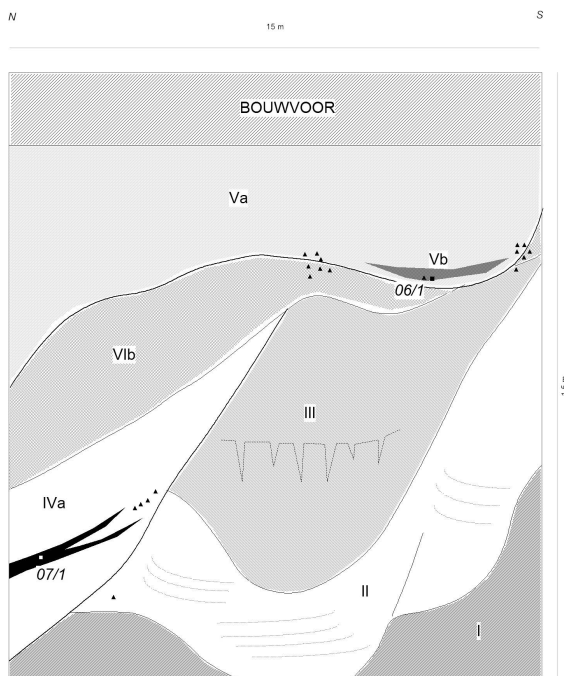

Fig. 4 – Geschematiseerde, niet-geschaalde profielopbouw en geomorfologie (zie referenties in de tekst). De hoogte-overdrijving is ongeveer volgens een factor 10. Driehoeken geven de stratigrafische posities van de artefacten weer, vierkanten de positie van dateringsmonsters.

Een enkel artefact kan ingevolge zijn stratigrafische positie en morfologie wijzen op jongpaleolithische aanwezigheid. In de gelaagde blauwgrijze zanden onder de witte geul in sleuf 2007/1, werd een papegaai-beksteker uit vuursteen aangetroffen. Het artefact is relatief vers, maar vertoont desalniettemin duidelijk sporen van een verblijf aan de oppervlakte.

Zoals gezegd komen de artefacten in het westen van opgravingsvlak 2007/2 voornamelijk voor in het BL-sediment en in mindere mate in het WZ. Artefacten uit het eolisch zand daaronder of uit de RL1 zijn uiterst zeldzaam. Toch vermoeden we dat de oorspronkelijke positie van het gros van dit materiaal in deze sedimenten dient gezocht te worden. Hun huidige ruimtelijke verspreiding lijkt er op te wijzen dat de occupatie aan de rand van deze ‘rode’ depressie was gesitueerd (fig. 5) en dat ze door in de opeenvolgende erosie-fasen die door WZ en BL gemarkeerd worden, in secundaire depressies bijengespoeld zijn. Tenslotte is nog eens een aanzienlijk deel van dit herwerkte materiaal in de bouwvoor opgenomen. We moeten echter voor ogen houden dat in dit proces ook recentere artefacten bijgemengd zijn en dat het ensemble zoals het zich nu presenteert een palimpsest is. De aanwezigheid van een trapezium/LBK-spits bijvoorbeeld is hiervoor een bijzonder goede aanduiding. Wat de culturele affiliatie van het oudere deel van dit palimpsest betreft, blijven we in het onzekere. De eerder gesuggereerde (Van Peer *et al.*, 2007) vroeg jong-paleolithische connectie lijkt echter wel definitief uitgesloten.

Het ensemble bestaat uit slechts enkele honderden

artefacten waaronder voor het grootste gedeelte chips en slechts enkele kernen en werktuigen. Onder deze laatste is een tweeslagsteker uit vuursteen (fig. 6:2) en een spits met geknikte afgestompte boord. Vooral deze laatste doet vermoeden dat het hier een laatpaleolithische industrie betreft. Verder zijn er enkele stekerafval, waaronder één die op de genoemde steker past. Enkele artefacten zijn uit Wommersom vervaardigd maar het aandeel van deze grondstof is verwaarloosbaar. Daarenboven is het onduidelijk of deze artefacten tot het oudere deel van het palimpsest behoren.

Een klein ensemble van een 30-tal uiterst verse artefacten werd opgegraven uit de witte geul-opvulling in het noorden van sleuf 2007/1. De meeste ervan zaten gestratificeerd in een dun kleilaagje onderaan, hoewel een aantal artefacten ook voorkwamen in het witte zand bovenaan en daar vermoedelijk uit hun oorspronkelijke positie herwerkt zijn. Wommersom is de meest vertegenwoordigde grondstof, maar ook vuursteen is goed vertegenwoordigd. Buiten een spits met schuine afknotting en geretoucheerde basis is er geen enkel werktuig aanwezig. Zowel de absolute datering als de aanwezigheid van trapezia/LBK-spitsen in het materiaal dat weliswaar in de bouwvoor werd ingezameld, zouden kunnen doen vermoeden dat we hier eerder met een Swifterbant dan wel een laatmesolithische context te maken hebben. Dit kan enkel blijken uit verder onderzoek. Dit zal tevens de precieze aard van deze archeologische context moeten duidelijk maken. Het is op dit moment absoluut onduidelijk naar welk type locatie deze enkele artefacten zouden kunnen verwijzen.

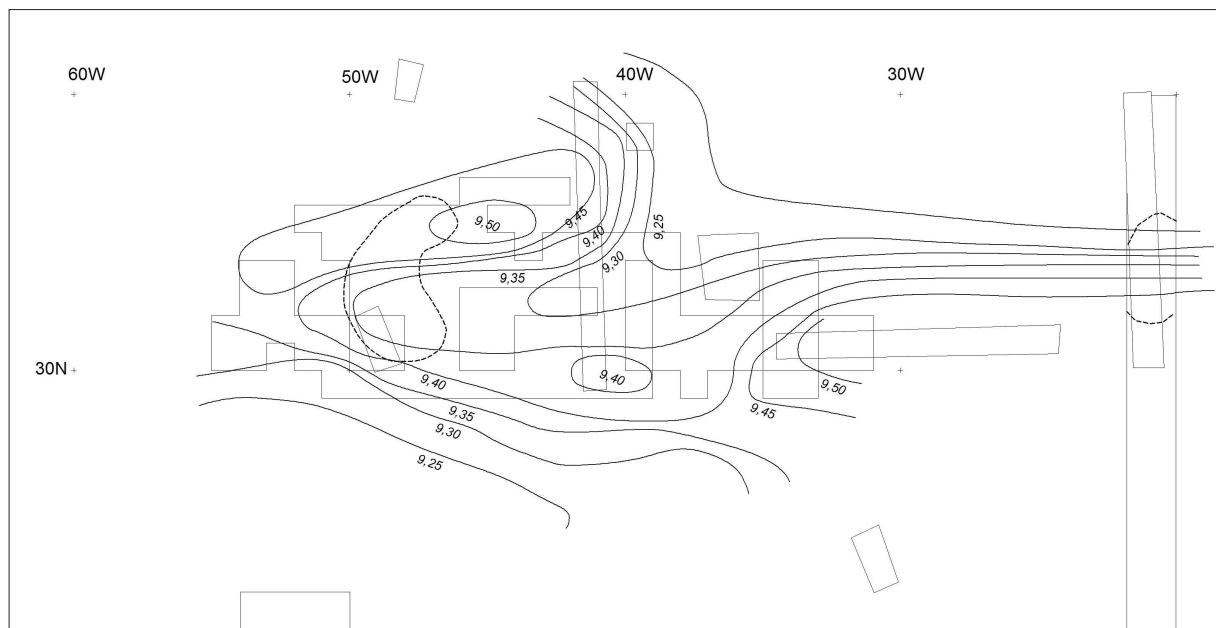

Fig. 5 – Overlay van de vondstconcentraties in de basis van de recente geul-sedimenten en WZ op de topografie van de WZ-geul.

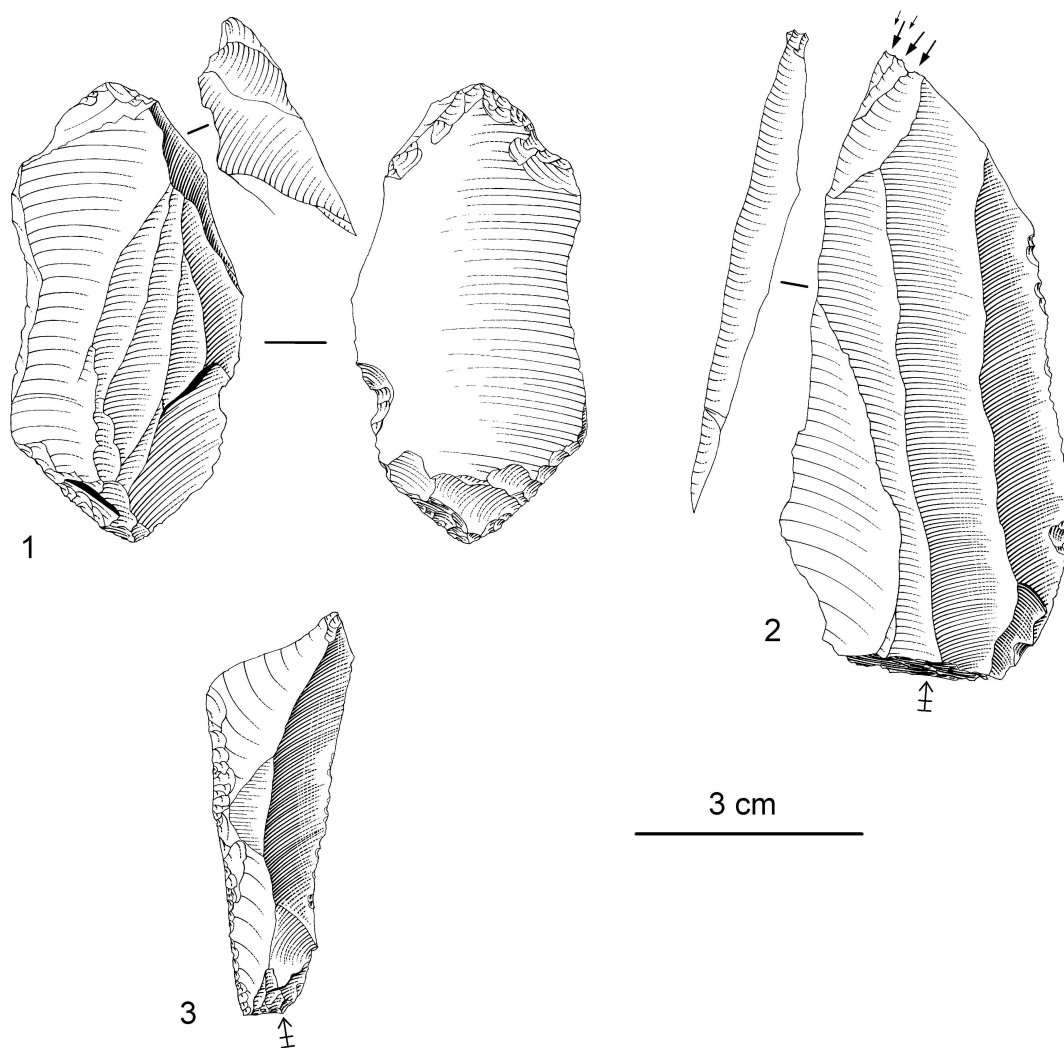

Fig. 6 – 1: combinatiewerktuig bec/steker van *burin busqué*-type (Wommersom); 2: tweeslagsteker (vuursteen); 3: geretoucheerde kling (Wommersom).

Zoals hoger reeds aangegeven werden er ook in deze oostelijke zone van de opgraving artefacten aangetroffen aan de basis van de recente geul-opvulling. Net zoals die in het westen zitten ze hier in secundaire context. In tegenstelling tot het westen echter, zijn al deze artefacten van dit eveneens kleine ensemble (+ 50 objecten) uit Wommersom vervaardigd op één uitzondering na. Er zijn twee stekers, waarvan de ene – formeel een combinatiewerktuig - enigszins affiniteit met het *burin busqué*-type vertoont (fig. 6:1) en de andere als een dwarssteker kan gekwalificeerd worden. Ook stekerafval zijn aanwezig. Het is mogelijk dat dit ensemble uit dezelfde oorspronkelijke context komt als het westelijke materiaal. Een argument *contra* is het totale gebrek aan vorstbreuken hier. Hoewel mogelijk op stratigrafische basis, is echter een affilatie met het

‘laatmesolithicum’ uit de geul beneden ook niet voor de hand liggend.

Tenslotte dienen we nog de twee gevleugelde pijlpunten te vermelden die naar een laatneolithische of bronstijd-aanwezigheid verwijzen. Uit de nabijheid van de hoeve Grimon, 1,2 km ten oosten van de site gelegen, werd reeds eerder een bronstijd-depot gerapporteerd (Van Impe, 1973).

5. Besluit

Het belang van deze site is meervoudig. Ten eerste is ze in haar gestratificeerd karakter eerder uitzonderlijk. Vervolgens moet benadrukt worden dat ze ruimtelijk gezien een belangrijke hiaat opvult in de data voor de

studie van de historische processen in noordwest-Europa aan het eind van het Pleistoceen. Nijlen-Varenheuveld toont dat ook de oostelijke Vlaamse Vallei hierin betrokken was. Dit opent bijzonder interessante perspectieven gezien het soort bewaringsomstandigheden dat in deze fluviale contexten kan verwacht worden op het moment dat primaire context-sites zullen worden aangetroffen. Een zelfde opmerking geldt met betrekking tot het thema van de neolithisatie van noordwest-Europa. Ook hier liggen, misschien op Varenheuveld zelf, nieuwe inzichten in het verschild.

We merken in deze context ook op dat de opbouw van een geomorfologisch en chronostratigrafisch referentiekader voor heel het gebied van de oostelijke Vlaamse Vallei en haar uitlopers, tot nu toe grotendeels onbestaande (maar zie Munaut en Paulissen, 1973), een belangrijke uitdaging is voor toekomstig terreinonderzoek. Het gebrek daaraan maakt ondermeer een efficiënt archeologisch beheer van deze gebieden momenteel onmogelijk. Met de nadruk die er ligt op deze gebieden binnen de ruimtelijke ordening en meer specifiek de overstromingsproblematiek (we verwijzen hierbij vooral naar het zgn. Sigmaplan, dat vooral vanaf 2008 in uitvoering zal gebracht worden, en waarvan de site in één van de geïdentificeerde gebieden ligt) dient deze lacune in de mate van het mogelijke ingevuld te worden. De site te Nijlen biedt de tot op heden onverwachte mogelijkheid een belangrijke schakel te zijn voor de opbouw van een dergelijk referentiekader.

Dankwoord

We zijn in de eerste plaats Wilfried Clissen, eigenaar van het terrein, en Gunter Clissen, erkentelijk voor hun bereidwilligheid en hun medewerking op het terrein, die ons bijzonder behulpzaam is geweest. Onze dank gaat uit naar alle vrijwilligers en studenten die meegewerkt hebben aan de opgraving augustus-september 2007. De gemeente Nijlen heeft ons hulp geboden bij de logistieke organisatie. Wij danken Luc Versteylen en zijn medewerkers voor hun gastvrijheid. Ook danken we Ferdi Jacobs en Paul Jacobs, de prospecteurs die deze vindplaats en andere waar in de toekomst zal kunnen gewerkt worden, gerapporteerd hebben. Hun rol in deze onderneming is uitermate belangrijk.

Tenslotte bedanken we Marc Van Meenen voor de tekeningen van figuur 6.

Bibliografie

- MUNAUT A. V. & PAULISSEN E., 1973. Évolution et paléo-écologie de la vallée de la Petite Nèthe au cours du Post-Würm (Belgique). *Annales de la Société Géologique de Belgique*, 96: 301-348.
- SWIGGERS W., 1986. *Studie van de lithische artefacten in het westelijk deel van de Zuiderkempen en het Mechelse*. Licentiaatsthesis KUL.
- VAN IMPE L., 1973. *Enkele wapens uit de late bronstijd te Pulle*. Archaeologica Belgica, 150.
- VAN PEER P., MEYLEMANS E., VAN GILS M., DEFORCE K., JACOBS F. 2007. *Nijlen-Varenheuveld, een Jong-Paleolithische site?* Intern rapport.

Philip Van Peer
Marijn Van Gils
Eenheid Prehistorische Archeologie, K.U.Leuven
Celestijnenlaan 200E
BE - 3001 Heverlee
Philip.VanPeer@geo.kuleuven.be
Marijn.VanGils@geo.kuleuven.be

Erwin Meylemans
Marijn Van Gils
Arne Verbrugge
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)
Phoenixgebouw, 1ste verdiep
Koning Albert II-laan 19, bus 5
BE - 1210 Brussel
Erwin.Meylemans@rwo.vlaanderen.be
Marijn.VanGils@rwo.vlaanderen.be
Arne_Verbrugge@hotmail.com